

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ**

**Υπεύθυνη ομάδας Αρχαίων Ελληνικών: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ
Επιμέλεια διαγωνίσματος: ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΗΓΟΥΝΑΚΗΣ**

A1. α)

1. **Λάθος** («πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον»).
2. **Σωστό** («ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ... πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο »).
3. **Σωστό** («χωρισθεὶς νόμου καὶ δίκης χεῖριστον πάντων - διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς»)

β)

1. Η αντωνυμία «**αὐτοῖς** » αναφέρεται στη λέξη «**ἄνθρωποι**».
2. Η αντωνυμία «**πᾶν** » αναφέρεται στη λέξη «**γένει**».
3. Το επίθετο «**χεῖριστον**» αναφέρεται στη λέξη «**ἄνθρωπος**» και η αντωνυμία «**πάντων**» στη λέξη «**ζώων**».

B1. Η λέξη «**μοῖρα**» στη φράση «**ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας**» έχει την πρώτη της σημασία: **μέρος, μερίδιο**. Με την έκφραση **θεία μοῖρα** ο Πρωταγόρας αναφέρεται στη φωτιά και την **έλλογη ικανότητα της χρήσης της** (ἔμπυρος τέχνη), που ο άνθρωπος είχε πάρει από τους θεούς Ήφαιστο και Αθηνά.

Υπονοείται η αρχαιοελληνική αντίληψη ότι η -ανεξήγητη κατά τα άλλα- ανθρώπινη λογικότητα ανάγεται στον θεό ή είναι ο θεός μέσα μας. Μια τέτοια αναγωγή κάνει ο Πλάτων στον Τίμαιο: «Πρέπει όμως να καταλάβουμε ότι το κυρίαρχο είδος της ψυχής, που δώρισε ο Θεός στον καθένα μας, είναι ένας δαίμων. Είναι αυτό που, όπως είπαμε, κατοικεί στην κορυφή του σώματος και μας ανυψώνει από τη Γη προς τον συγγενικό μας ουρανό, γιατί η αλήθεια είναι ότι είμαστε φυτά όχι της Γης αλλά του ουρανού». Και ο Αριστοτέλης υποστηρίζει στα Ηθικά Εὐδήμια: «Μπορούμε, δηλαδή, να πούμε ότι κινεί τα πάντα μέσα μας ένας θεός εσωτερικός. Και του λογικού στοιχείου ακόμα, αρχή δεν είναι το λογικό στοιχείο, αλλά κάτι ανώτερο. Τι άλλο, λοιπόν, θα είναι ανώτερο και από την επιστήμη και από τον νου, παρά ο θεός;»

Στο πλαίσιο του μύθου η φωτιά αποτελεί το θεϊκό μερίδιο που είχαν την τύχη, χάρη στην παρέμβαση του Προμηθέα, να λάβουν οι άνθρωποι. Είναι θεϊκό: α)

γιατί το κατείχαν ως τότε μόνο οι θεοί, β) γιατί οι άνθρωποι το απέκτησαν με θεϊκή παρέμβαση του Προμηθέα, γ) γιατί, επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε κατά συνέπεια να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η κορυφαία και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας («θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν»). Στη συνέχεια ο άνθρωπος δημιουργεί έναρθρο λόγο («ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ»), επινοεί και κατασκευάζει κατοικίες, ρούχα, υποδήματα και στρωσίδια και εξασφαλίζει τη διατροφή του, προσπορίζοντάς την από τα εκάστοτε και κατά τόπους αυτοφυή προϊόντα («καὶ οἰκῆσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϋρετο»). Αυτή ήταν η θετική πλευρά της πολιτιστικής του πορείας.

Από την άλλη, όμως, υπήρχαν προβλήματα που τον ταλάνιζαν και δυσχέραιναν την επιβίωσή του. Αρχικά οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι («ἄκουν σποράδην»). Κινδύνευαν, όμως, από τα θηρία, τα οποία δεν μπορούσαν να τα αντιμετωπίσουν λόγω: α) της έλλειψης σωματικών δυνατοτήτων σε σχέση με αυτά, («ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι») β) της έλλειψης κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης («πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν»), αλλά και της πολεμικής τέχνης, η οποία, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας («πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἦς μέρος πολεμική»). Έτσι, λοιπόν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτούς τους κινδύνους, αναγκάζονται να συγκεντρωθούν και να συγκροτήσουν τις πρώτες μορφές κοινωνίας.

Οι άνθρωποι, λοιπόν, αναζήτησαν τη σωτηρία τους στην κοινωνική οργάνωση («ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις»). Η προσπάθειά τους, όμως, απέβη ατελέσφορη, καθώς δεν κατείχαν την πολιτική αρετή που θα τους εξασφάλιζε την αρμονική συνύπαρξη («ὄτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην»). Λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλον και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χαοτική κατάσταση («ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Γιατί η επιστροφή τους στη φύση τους εξέθετε στον θανάσιμο κίνδυνο των άγριων θηρίων, ενώ η συνύπαρξή τους στον κίνδυνο της αλληλοεξόντωσής τους. Το ανθρώπινο είδος, λοιπόν, πάλι αντιμετώπιζε με την πρόκληση της επιβίωσής του.

B2. Ο Δίας, για να διασφαλίσει την προοπτική επιβίωσης των ανθρώπων που διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο αφανισμού, αποφασίζει να τους προσφέρει την *αἰδῶ* και τη *δίκη*ν. Έτσι, θα είναι δυνατή η συγκρότηση κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Η ενέργεια αυτή του Δία δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του για τους ανθρώπους.

Η λέξη *αἰδῶς* έχει πολλαπλές σημασίες. Μπορεί να ορισθεί ως το αίσθημα σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων. Είναι όλες οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά (με άλλα λόγια: ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ένα λεξικό με τον τίτλο *Ὅροι*, το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η *αἰδῶς* ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης». Η δράση της είναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων

Από την άλλη η λέξη *δίκη* δεν χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία και σημαίνει το ορθό, το δίκαιο. Κατά προέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνανυσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Έτσι περιστέλλεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση.

Με τη φράση «*ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί*» διατυπώνεται έξοχα η κοινωνιοπλαστική αποστολή της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδῶ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Ειδικότερα η αιδῶς οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται «πόλεων κόσμοι», δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, αναγκαία

για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη παραπέμπει στο «πόλεων δεσμοί», δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται φιλίαν, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά.

B3.

α) **συγγένεια** < σύν + γίγνομαι
απόγονος, οικογένεια, ανδρόγυνο

συστήσας < σύν + ἴστημι
κατάσταση, διάστημα, επιστάτης

ἀπώλλυντο < ἀπό + ὄλλυμι
εξολόθρευση, απώλεια, πανωλεθρία

β) **τοκετός:** τέχνη
οικισμός: ὄκουν
δεοντολογία: ἐνδεής
δέος: δείσας

B4.

1. Σωστό.
2. Λάθος.
3. Λάθος.
4. Λάθος.
5. Σωστό.

B5. Ο Αριστοτέλης στο συγκεκριμένο κείμενο προβαίνει στην εξέταση των βλαβερών συνεπειών της αδικίας, που προκύπτουν, αν ο άνθρωπος δεν χρησιμοποιήσει σωστά, υπηρετώντας δηλαδή τη φρόνηση και την αρετή, τα όπλα που του χάρισε η φύση. Τα επιχειρήματά του θα τα αναπτύξει με τη μέθοδο «ἐκ τοῦ ἀντιθέτου»: θα μιλήσει δηλαδή πρώτα για τις επιπτώσεις της αδικίας, για να καταλήξει στο ζητούμενο, στη μεγάλη δηλαδή σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας. Ο Αριστοτέλης δίνει με σαφήνεια και έμφαση τις βλαβερές επιπτώσεις της αδικίας. Έτσι με μια σειρά αρνητικών προσδιορισμών χαρακτηρίζει την αδικία ως «Χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὄπλα», δηλαδή το πιο ανυπόφορο και πιο ολέθριο πράγμα, ενώ τον άνθρωπο που δεν διαθέτει αρετή, δηλαδή τον άδικο, ως:

α) «άνοσιώτατον», το πιο ανόσιο ον στις σχέσεις του με το θείο. Με το επίθετο «άνοσιος» ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει τον άνθρωπο που δεν ζει σύμφωνα με τη λογική, αλλά κυριαρχείται από τα πάθη και τις επιθυμίες. Ζει έτσι αντίθετα με τις έννοιες της δικαιοσύνης και του σεβασμού.

β) «ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς», το πιο άγριο στις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους,

γ) «πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὴν χείριστον», το χειρότερο από όλα τα όντα στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού.

Η ενότητα κλείνει με την αναφορά του Αριστοτέλη στη μεγάλη σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας. Αποτελεί, κατά τη γνώμη του, συστατικό στοιχείο της πόλης, επειδή είναι σε θέση να εξασφαλίσει την τάξη και την οργάνωση μέσα στην πολιτική κοινωνία («*Ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἡ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν, ἡ δὲ δικαιοσύνη τοῦ δικαίου κρίσις*»). Υπάρχει μόνο μεταξύ ανθρώπων που οι σχέσεις τους ρυθμίζονται με τον νόμο. Όπου υπάρχει δικαιοσύνη, υπάρχουν και άλλες αρετές. Με αυτήν το άτομο ζει σε απόλυτη αρμονία με την κοινωνική ηθική της πόλης. Άρα, η δικαιοσύνη είναι η τελειότερη αρετή που συγκρατεί την πολιτεία, ιδιαίτερα τη δημοκρατική και διασφαλίζει τα δικαιώματα και την ελευθερία των πολιτών.

Αντίστοιχα και στο παράλληλο κείμενο που δίνεται ο Δημοσθένης τονίζει τον πρωταρχικό ρόλο που διαδραματίζουν η δικαιοσύνη και οι ορθοί νόμοι στην εύρυθμη λειτουργία της πόλης, χρησιμοποιώντας, όπως ο Αριστοτέλης, την εξ αντιθέτου απόδειξη. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει ότι αυτός που δε συμβαδίζει με το νομικό πλαίσιο υποβαθμίζει τον εαυτό του και θεωρείται παράδειγμα προς αποφυγή («*ἐπειτα ντροπιάζει την δική του φήμη και την ζωή μόνο*»). Επίσης, υπογραμμίζει ότι ο σωστός νόμος δεν πρέπει να παραχωρεί απεριόριστες ελευθερίες, ώστε κάποιος να δρουν ανεξέλεγκτα και εις βάρος των πολιτών, αλλά να κατοχυρώνει και να προστατεύει τα δικαιώματα του κοινωνικού συνόλου («*αν κάθε εξουσία και ελευθερία ανήκει σε αυτούς που θέλουν να σας αδικούν, αυτός αδικεί ολόκληρη την πόλη και ντροπιάζει όλους*»). Αναφέρεται σ' αυτούς που θεσπίζουν κακούς νόμους και σ' αυτούς που τους αποδέχονται, οι οποίοι ντροπιάζουν και βλάπτουν την πόλη στο σύνολό της («*γιατί όταν γίνει κυρίαρχος νόμος κακός, είναι ντροπή για την πόλη που νομοθετεί και τους*

βλάπτει όλους»), ισχυροποιώντας έτσι τη θέση του για την αναγκαιότητα ορθών και αντικειμενικών νόμων που θα βασίζονται στη δικαιοσύνη.

Άρα διαπιστώνουμε ταύτιση απόψεων Αριστοτέλη και Δημοσθένη όσον αφορά την καταδίκη της αδικίας και την αναγωγή της δικαιοσύνης σε απαραίτητη αρετή για τη θεμελίωση μιας αρμονικής κοινωνίας.

Γ1. Την αγάπη (του), λοιπόν, προς τον λαό (δημοκρατία), τόσο παλιά και ειλικρινή (αληθινή) και που δημιουργήθηκε (εκδηλώθηκε) με πολύ μεγάλες ευεργεσίες, την παρέλαβε από τους προγόνους. Αυτός, όμως, έμεινε ορφανός από τη μια, καθώς ο πατέρας του πολεμώντας τους εχθρούς στην Κορώνεια σκοτώθηκε, από την άλλη κηδεμονεύτηκε από τον Περικλή (ο Περικλής ανέλαβε την κηδεμονία), για τον οποίο όλοι θα συμφωνούσαν ότι υπήρξε ο πιο σώφρωνας (συνετός) και πιο δίκαιος και ο πιο σοφός από τους πολίτες.

Γ2. Ο γιος του Αλκιβιάδη υπερασπίζεται τον πατέρα του και επισημαίνει κάποια γνωρίσματα του χαρακτήρα του που καταδεικνύουν το ήθος του και την κοινωνική του προσφορά. Αρχικά αναφέρει ότι ο πατέρας του, ακολουθώντας το παράδειγμα των προγόνων του, ήταν φιλικά προσκείμενος στον λαό και τη δημοκρατία και αυτό πιστοποιείται από τις πολλές ευεργεσίες του προς την πόλη («τὴν μὲν οὖν φιλίαν διὰ τὰς μεγίστας εὐεργεσίας γεγεννημένην»). Έπειτα, ακολουθώντας τη μέθοδο της παθοποιίας, αναφέρεται στην ορφάνια του πατέρα του («αὐτὸς δὲ κατελείφθη μὲν ὀρφανός») και την ανάληψη κηδεμονίας από τον Περικλή («ἐπετροπεύθη δ' ὑπὸ Περικλέους»), ο οποίος χαρακτηρίζεται ο πιο σώφρων και σοφός από όλους τους πολίτες, κάτι που επηρέασε θετικά την προσωπικότητα του Αλκιβιάδη («ὑπὸ τοιούτοις ἤθεσιν ἐπιτροπευθῆναι καὶ τραφῆναι καὶ παιδευθῆναι»). Τέλος, γίνεται μια αναφορά στον τρόπο ζωής του Αλκιβιάδη, ο οποίος δεν επεδίωκε τη νωθρότητα και τον εφησυχασμό («οὐδ' ἠξίωσεν αὐτὸς μὲν ῥαθύμως ζῆν»), αλλά στόχευε σε υψηλές πράξεις, ώστε να συνεχίσει και ο ίδιος το υψηλό έργο των προγόνων του («δι' αὐτὸν καὶ τὰ κείνων ἔργα μνημονεύεσθαι»). Κάτι τέτοιο συνέβη σε μια μάχη στη Θράκη, όπου επέδειξε υψηλό φρόνημα και στρατιωτικό ήθος, με αποτέλεσμα να τιμηθεί με στεφάνι και πανοπλία από τον στρατηγό του («ὥστε στεφανωθῆναι καὶ πανοπλίαν λαβεῖν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ»).

Γ3. α) μεγάλων & μειζόνων εὐεργεσιῶν
οἷς-πᾶσι(ν)-πατράσι(ν)

β) ἐπετροπεύθη: ἐπιτροπεύθητι
ἀπέθανεν: ἀπόθανε
ὁμολογήσειαν: ὁμολόγησον

ἡγοῦμαι: ἡγοῦ

Γ4. α)

αὐτοῦ: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, γενική κτητική στο «πατήρ».

ὑπὸ Περικλέους: εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός του ποιητικού αιτίου στο ρήμα «ἐπετροπεύθη».

τῶν πολιτῶν: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, γενική διαιρετική στα «σωφρονέστατον καὶ δικαιοτάτον καὶ σοφώτατον».

σωφρονέστατον: κατηγορούμενο στο «ὄν» μέσω του συνδετικού «γενέσθαι».

β)

- **παρέλαβεν** (αντικείμενο)= τὴν φιλίαν
- **ἤξιωσεν** (αντικείμενο)= ζῆν / σεμνύνεσθαι
- **δεῖν** (υποκείμενο)= μνημονεύεσθαι
- **μνημονεύεσθαι** (υποκείμενο) = ἔργα

γ) Η δευτερεύουσα αναφορική πρόταση εκφέρεται με δυνητική ευκτική (ἂν ὁμολογήσειαν), γιατί δηλώνει το δυνατό/πιθανό στο παρόν/μέλλον.

ΑΡΕΙΤΟΛΜΟ

Δάφνη - Αγ. Δημήτριος